

"מדרום תיפתח הרעה" – המלחמה בתימן ושלכותיה האזוריות

שאול שי

נובמבר 2017

באוקטובר 2010 החלו אירועי "האביב הערבי" בתוניסיה ועד מהרה הגיעו גם לתימן ושמו קץ ל 33 שנות שלטונו הנשיא עלי עבדאללה סאלח. שלטונו הדיקטטורי של סאלח הצליח לשמור בכוח על אחדות המדינה, המתאפיינת בחברה שבטית מפולגת ומסוכסכת. סאלח נידרש להילחם לסירוגין בבדלנות של החות'ים השיעים בצפון, החוגים הבדלנים בדרום המדינה וארגון אל קעאדה של חצי האי ערב.

הרקע למלחמת האזרחים בתימן

ב-3 ביוני 2011, הופגז ארמונו של הנשיא סאלח על ידי מתנגדיו והוא נפצע באורח בינוני והוטס לערב הסעודית השכנה לקבלת טיפול רפואי. בזמן העדרו מילא את מקומו סגנו, עבד רבו מנסור האדי. ב-23 בספטמבר 2012 חזר סאלח לתימן ושב לכהן כנשיא, אך בעקבות המשך המהומות בתימן ולחץ סעודי, הסכים לוותר על כסאו לטובת סגנו האדי אשר הושבע לנשיא ב-25 בפברואר 2012. עם כניסתו לתפקיד קידם מגעים עם כל הפלגים היריבים על מנת להקים ממשלת אחדות לאומית, אך מהלכים אלה נכשלו.

מתחילת שנות ה-2000, החות'ים ניהלו 6 מלחמות כנגד המשטר המרכזי בצנעא על מנת לשפר את מעמדם הפוליטי והכלכלי ולהשגת מידה של אוטונומיה באזורים בהם הם מהווים רוב בצפון המדינה. עד 2014 התמקדו כאמור דרישותיהם בעיקר בשליטה בצפון המדינה, אולם מספר תהליכים ואירועים שינו את גישתם והובילו למלחמת האזרחים הנוכחית:

- כישולן המהלכים לממשלת אחדות לאומית במסגרת החות'ים היו אמורים לשדרג את מעמדם הפוליטי והכלכלי.
- החולשה המתמשכת של משטרו של האדי שנתפס ע"י החות'ים כהזדמנות להשגת דרישותיהם באמצעות הפעלת כוח.
- שובו של הנשיא הקודם עלי עבדאללה סאלח לזירה הפוליטית בתימן וחבירתו לחות'ים, יחד עם כוחות צבא שנותרו נאמנים לו.
- החרפת המשבר הכלכלי במדינה בעקבות הפחתת הסובסידיות על מחירי הנפט.

בספטמבר 2014 השתלטו המורדים החות'ים והכוחות הנאמנים לנשיא הקודם סאלח על צנעא וממנה הרחיבו את שליטתם לשאר האזורים של תימן. לאחר כיבוש צנעא ע"י המורדים ברח הנשיא המכהן האדי דרומה למחוזות הסוניים ומשם לסעודיה.

המעורבות של הקואליציה הסעודית במלחמה בתימן

השינוי הדרמטי במאזן הכוחות הפנימי בתימן חייב את סעודיה, שראתה במשך עשרות שנים בתימן את החצר האחורית שלה, להתגייס להשבת השלטון במדינה לידי הנשיא האדי שנחשב לבעל ברית של סעודיה. לצורך כך גייסו הסעודים, קואליציה של תשע מדינות נוספות: מצרים, ירדן, סודאן, מרוקו, סנגל, איחוד האמירויות, קטאר, כווית ובחריין. ערב הסעודית הצליחה להקים בתוך זמן קצר, פיקוד צבאי משותף שמתאם בין הצבאות השונים ומנהל את המערכה בתימן ביבשה, באוויר ובים.

ב- 25 במרץ 2015 החלה הקואליציה בהובלת סעודיה במבצע 'סערה נחושה' (Decisive Storm). מטרת המבצע הייתה למנוע את השתלטות החות'ים ובעלי בריתם הנתמכים ע"י איראן על המדינה ולהשיב את השלטון לידי הנשיא האדי.

המערכה האווירית - מדינות הקואליציה בהובלת ערב הסעודית מנהלות מערכה אווירית, תוך ניצול העליונות האווירית המוחלטת ממנה הן נהנות. המדינות המשתתפות מפעילות בעיקר מטוסים מתוצרת ארה"ב: F-15, F-16, F-18 וכן מסוקי תובלה ומסוקי קרב. מרבית המדינות החברות בקואליציה מפעילות מטוסים במשימות התקפיות ולצרכי איסוף מודיעין. כוחות הקואליציה ביצעו למעלה מ- 90,000 גיחות הפצצה בתימן בשנתיים האחרונות. את מרבית ההפצצות האוויריות בתימן ביצע חיל האוויר של ערב הסעודית, ואת מיעוטן ביצעו חיילות האוויר של איחוד האמירויות הערביות, בחריין, קטאר, סודאן, ומרוקו.

המערכה היבשתית - סעודיה ובנות בריתה שגרו גם כוחות קרקעיים הפועלים עם הכוחות התימנים הנאמנים לממשלה החוקית של תימן בראשות הנשיא האדי. עיקר הכוחות הקרקעיים הם מערב הסעודית ואיחוד האמירויות הערביות. סודאן משתתפת במערכה הקרקעית באמצעות 3 גדודי חי"ר ממוכן. הקואליציה הסעודית הצליחה לבלום את השתלטות החות'ים על המדינה ובהדרגה כבשה מספר מחוזות בדרום ומרכז המדינה ואת מרבית רצועת החוף החולשת על מיצרי באב אל מנדאב האסטרטגיים. כוחות הקואליציה שחררו מידי החות'ים גם את עיר הנמל החשובה, עדן, שהפכה לבירה הזמנית של הנשיא האדי. מדינות הקואליציה משקיעות משאבים רבים באימון וארגון הכוחות הצבאיים של הנשיא האדי, כאשר כוחות אלה נושאים בעיקר נטל הלחימה היבשתית.

המערכה הימית - הקואליציה הסעודית מפעילה סגר ימי על חופי תימן על מנת למנוע הברחות אמצעי לחימה למורדים החות'ים. בסגר הימי שמתבצע על פי החלטת האו"ם, משתתפים גם כלי שיט אמריקאים, צרפתיים ואוסטרליים.

הצי הסעודי והצי של איחוד האמירויות ביצעו במהלך המלחמה מספר מבצעים אמפייבים: במסגרת כיבוש העיר עדן, השתלטות על מספר איים בסמוך למצרי באב אל מנדב וכן השתלבו הציים בסיוע באש מהים לכוחות הקרקעיים של הקואליציה.

מצרים רואה במיצרי באב אל-מנדב מרחב בעל חשיבות אסטרטגית עבורה וחוששת מהשתלטות איראנית על האזור. על מנת להגן על האינטרסים שלה שיגרה מצרים כוח ימי הפועל באזור בשת"פ עם הצי הסעודי.

אחת המערכות העיקריות מתנהלת על השליטה במיצרי באב אל מנדב ורצועת החוף המערבית של תימן.

הקואליציה בראשות ערב הסעודית פועלת בעיקר באמצעות התקפות מהאוויר נגד מטרות של החות'ים ותומכיהם, כאשר במקביל מתנהלת מתקפה קרקעית לכיבוש רצועת החוף המערבי של תימן, כאשר עד כה כבשו כוחות הקואליציה את ערי הנמל מידי ואלמוח'א. הכוחות של החות'ים מנהלים את עיקר הלחימה בשטחים בנויים המקשים על כוחות הקואליציה להביא לידי ביטוי את יתרונם הבולט בשריון ובכוחות אוויריים. החות'ים גם עושים שימוש נרחב במוקשים ובמטעני חבלה המאטים את קצב התקדמות כוחות הקואליציה.

בימים אלה נערכים כוחות הקואליציה למערכה העיקרית לכיבוש עיר הנמל אלחדידה. אלחדידה היא הנמל העיקרי המצוי בשליטת החות'ים ומהווה מקור מרכזי להגעת סיוע צבאי ואספקת מצרכים חיוניים עבורם. נפילת העיר והנמל שלה לידי הקואליציה הסעודית עשויה להוות נקודת מפנה משמעותית במלחמה.

החות'ים בגיבוי וסיוע של איראן, מרכזים מאמץ ליצירת איום אסטרטגי על חופש השייט במצרי באב אל מנדב. איראן סיפקה לחות'ים מגוון של אמצעי לחימה ימיים המופעלים לפי שעה בעיקר כנגד ספינות של הקואליציה הסעודית.

טילי חוף – ים – המורדים החות'ים שיגרו מספר פעמים טילי חוף – ים ככל הנראה מסוג סי 802 והצליחו לפגוע בספינה של איחוד האמירויות. ירי טילים לעבר ספינות מלחמה אמריקאיות לא גרם לנזק וארה"ב בתגובה תקפה את אתרי השגור.

סירות נפץ המופעלות בשלט רחוק - המורדים החות'ים עשו מספר פעמים שמוש בסירות אלה כנגד ספינות סעודיות. באחת מהתקיפות הצליחו לפגוע בפריגטה הסעודית "אלמדינה" ולגרום לה נזק ונפגעים.

מוקשים ימיים - המורדים החות'ים עושים שמוש במוקשים ימיים אותם פיזרו באזורים מצפון למיצרי באב אל מנדב. הצי של הקואליציה גילה מתחילת השנה מספר מוקשים ונטרל אותם בהצלחה.

המערכה לאורך הגבול בין סעודיה לתימן למניעת תקיפות של החות'ים בשטח סעודיה

מרכזי האוכלוסייה העיקריים של החות'ים (השיעים), מצויים בצפון תימן, בסמוך לגבול עם סעודיה. בתגובה למעורבות הסעודית במערכה בתימן, הכוחות החות'ים פועלים לאורך הגבול הסעודי ולעיתים תוקפים גם בעומק שטחה של סעודיה, זאת על מנת לאלץ את הסעודים לרתק כוחות רבים להגנת הגבול וע"י כך לצמצם את יכולתם לפעול בעומק שטחה של תימן. כמו כן מיועדת הפעילות לגבות מחיר מערב הסעודית ולנקום בה על מעורבותה במלחמה. עיקר הפעילות לאורך הגבול באה לידי ביטוי במארבים, פשיטות על מוצבים סעודים, מיקוש צירי הפטרולים וירי ארטילרי לרבות על מטרות אזרחיות בשטח סעודיה.

האיום של הרקטות והטילים על סעודיה

החות'ים מנסים לפגוע במטרות בעומק שטחה של ערב הסעודית באמצעות רקטות וטילים שסופקו להם ע"י איראן. בין היעדים אשר לעברם שוגרו הטילים, ניתן למנות את הערים המקודשות לאסלאם מכה ומדינה ובסיסים מרכזיים של חיל האוויר הסעודי. לפי שעה הצליחה מערכת ההגנה האווירית הסעודית לייט את מרבית הטילים והרקטות ששוגרו מתימן ובסעודיה נגרמו אבדות מצומצמות ונזקים קלים בלבד.

המעורבות האיראנית

איראן מעורבת בנעשה בתימן מזה שני עשורים, אולם הגבירה את מעורבותה והשפעתה מתחילת מלחמת האזרחים בספטמבר 2014. איראן נותנת למורדים החות'ים גבוי מדיני ומכירה בממשלה שהקימו כממשלה הלגיטימית של תימן.

איראן מספקת לחות'ים יעוץ צבאי באמצעות אנשי משמרות המהפכה האיראניים ובאמצעות יועצים מארגון חיזבאללה. לוחמים חות'ים גם יוצאים להכשרות ואימונים באיראן ושבים לאחר מכן לזירת הלחימה בתימן. למרות ההכשרות האיראניות בדבר אספקת אמצעי לחימה לחות'ים, דבר הסותר את החלטת האו"ם, קיימות ראיות רבות כי איראן אכן מספקת אמצעי לחימה לחות'ים. ספינות מלחמה של ארה"ב, צרפת, אוסטרליה וסעודיה האוכפות את הסגר הימי על תימן לכדו מספר ספינות ועליהן אמצעי לחימה שנשלחו מאיראן. משלוחי נשק איראניים נתפסו גם בדרכם מעומאן השכנה לחות'ים בתימן.

תרומתה החשובה של איראן היא באספקת אמצעי לחימה מתקדמים ובהם טילי קרקע – קרקע, טילי חוף – ים, כלי טייס בלתי מאוישים, סירות נפץ המופעלות בשלט רחוק ואמצעים לאיסוף מודיעין. מבחינת איראן הזירה התימנית משמשת במידה רבה מעין "מעבדה" לניסוי אמצעי הלחימה שלה בעיקר בתחום הימי והטילים.

המלחמה נגד אלקעאדה של חצי האי ערב וארגון המדינה האסלאמית

אל קעאדה של חצי האי ערב, שלוחת אל קעאדה הפעילה בתימן, נחשבת לאחת השלוחות החזקות והפעילות ביותר של הארגון. שלוחה זו ניסתה בשנים האחרונות להוציא לפועל שורה של פגועים נגד מטרות של התעופה האזרחית בעולם שלמרבה המזל סוכלו או נכשלו. אל קעאדה מנצל את מלחמת האזרחים המתנהלת בתימן על מנת לבסס את תשתיותיו ומידי פעם אף השתלט זמנית על שטחים בדרומה של תימן. הארגון רואה הן במשטרו של האדי ובכוחות הקואליציה והן בחות'ים אויבים ומבצע נגדם פגועים. ארה"ב רואה בארגון יעד חשוב במסגרת מלחמתה בטרור ומנהלת מערכה רציפה נגד הארגון בעיקר באמצעות תקיפות אוויריות, סיכולים ממוקדים באמצעות כלי טייס בלתי מאוישים, (כתבמ"ים) ולעיתים גם פשיטות של כוחות מיוחדים.

ארגון המדינה האסלאמית מנסה לבסס תשתיות בתימן ומבצע בעיקר פגועים נגד החות'ים אולם לפי שעה מידת השפעתו ומעורבותו מצומצמים בהשוואה לארגון אל קעאדה.

הכוחות הנאמנים לנשיא האדי וכוחות הקואליציה הסעודית מקדישים את עיקר מאמציהם ללחימה בחות'ים אולם מידי פעם בעיקר בלחצה של ארה"ב מבצעים גם פעולות נגד אל קעאדה וארגון המדינה האסלאמית.

בתימן קיימת משוואת כוחות מורכבת כאשר הצלחת הקואליציה של סעודיה במערכה נגד החות'ים מאפשרת את התחזקותם של ארגוני אל קעאדה והמדינה האסלאמית בתימן. כתוצאה מכך נדרשת הקצאת כוחות לטובת המערכה נגד הארגונים הג'יהאדסטיים והדבר מצמצם את היכולת של הקואליציה הסעודית לקדם הכרעה צבאית מול החות'ים.

המשבר ההומניטרי

המלחמה בתימן גבתה עד כה את חייהם של יותר מ-40 אלף בני אדם, ביניהם לפחות 10,000 אזרחים, וגרמה לעוד רבבות פצועים ולשלושה מיליון עקורים. לטענת האו"ם, כ-14 מיליון מתוך 26 מיליון התושבים בתימן, זקוקים לסיוע וכשבעה מיליון סובלים ממחסור חמור במזון.

בלחימה נחרבו 401,831 בתי מגורים, 5,457 מבנים מסחריים וחנויות, 1,595 מבנים ממשלתיים, 751 בתי ספר, 705 מסגדים, 500 משאיות מזון, 212 אתרי תיירות, 205 אתרים ארכיאולוגיים, 111 אוניברסיטאות ומכללות, 267 מפעלים תעשייתיים, 15 נמלי תעופה ו-14 נמלים ימיים.

בתחילת שנת 2017 פרצה בתימן מגפת חולירע - במדינות בהן יש שרותי בריאות תקינים ותשתיות ראויות, ניתן לעצור את התפשטותה של המחלה. אלא שבתימן, פחות ממחצית בתי החולים והמרפאות פעילים, ואלה מוצפים בחולים והצוותים הרפואיים קורסים תחת העומס. בתנאים אלה קיים חשש כי המגיפה תצא משליטה ותחריף עוד יותר את המשבר ההומניטרי.

סיכום

המלחמה בתימן שהחלה כסכסוך פנימי בין גורמים יריבים במדינה הפך עד מהרה גם לסכסוך בין המעצמות האזוריות, ערב הסעודית ואיראן על ההגמוניה האזורית. המלחמה בתימן מהווה גם ביטוי לעימות הדתי השיעי - סוני. המורכבות של הסכסוכים הפנימיים בתימן והמעורבות החיצונית במלחמה, מקשים מאוד על האפשרויות להביא לסיומה של המלחמה בהכרעה צבאית או במשא ומתן.

הלחימה המתמשכת מביאה את תימן, אשר גם קודם למלחמה נחשבה כענייה מבין מדינות ערב אל קטסטרופה הומניטרית. אולם לפי שעה הצדדים היריבים מאשימים זה את זה באחריות לאסון ההומניטרי והמערכת הבינלאומית נמנעת לפי שעה מהירתמות ממשית להתמודדות עם הבעיה.

המלחמה המתמשכת מהווה מעמסה קשה על הכלכלה של סעודיה ויתר חברות הקואליציה בעיקר לנוכח המשבר המתמשך במחירי הנפט והגז הפוגעים בהכנסות של סעודיה ויתר מדינות המפרץ ולפיכך יש לערב הסעודית עניין להביא את המלחמה לסיומה אולם זאת רק בתנאים שיבטיחו את האינטרסים הסעודיים וימנעו השתלטות איראנית על תימן.

סעודיה תמכה במאמצי מתווך מטעם האו"ם להשיג הפסקת אש במלחמה ואף יזמה ב- 2016 משא ומתן ישיר עם המורדים החות'ים, אולם מאמצים אלה לא עלו יפה ואילצו את סעודיה להמשיך במערכה הצבאית מתוך תקווה לאלץ את החות'ים לשוב לשולחן המשא ומתן בתנאי פתיחה טובים יותר מבחינת הסעודים. נראה כי באמצעות החרפת הלחימה סעודיה גם מקווה לתקוע טריז בין המורדים החות'ים לבין נאמני הנשיא המודח עלי עבדאללה סאלח וע"י כך להחליש את יריביה בזירה התימנית.

נראה כי ללא מעורבות פוליטית פעילה והחלטית של המערכת הבינ"ל ובעיקר של ארה"ב, המלחמה בתימן תימשך זמן רב ותגביר את סבלו של העם בתימן על כל פלגיו.